

*І. І. Мусієнко,
к. військ. н., доц., Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національної юридичної академії України ім. Я. Мудрого*

ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК УМОВА ЗРОСТАННЯ СУСПІЛЬСТВА, НАЦІЇ І ДЕРЖАВИ

Досліджено діяльність органів державного управління із запровадження інноваційного змісту і функцій вищої освіти. Проаналізовано інноваційні процеси у вищій освіті України. Розкрито основні напрями державного управління структурною перебудовою вищої освіти в Україні.

Activity of organs of state administration is explored after introduction of innovative maintenance and functions of higher education. Innovative processes are analysed in higher education of Ukraine. Basic directions of state administration by structural alteration of higher education are exposed in Ukraine.

Ключові слова: державне управління, інноваційний процес, система освіти, структурна перебудова, функція.

ВСТУП

Протягом останніх років у суспільстві поступово відбувається усвідомлення тих вимог, які ставить перед освітянською сферою залучення України до загальноєвропейського Болонського процесу. Одна з кардинальних проблем, що висувається на передній план самим життям — це подолання існуючої прірви між вузівськими навчальними програмами та системою їх викладання, з одного боку, і реальними запитами ринку — з другого. Попередня парадигма вітчизняної освіти була зумовлена тоталітарним устроєм суспільства, коли на перший план висувались інтереси держави, а точніше інтереси правлячої партійно-державної номенклатури. Викладачі вузів вважались державними службовцями і повинні були неухильно проводити ту політику в освіті, котру диктувала держава через органи управління. За цих умов система освіти була уніфікованою, складалась із однакових ланок, діяла на основі єдиних правил. Уніфікована система освіти призвела до уніфікації студентів, котрі у своїй більшості отримували освіту, яка не відповідала високим освітнім стандартам. Нерідко вища освіта виявлялась непотрібною для особистості в практичному плані. В оцінці освіти переважали кількісні показники.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В Україні розробка концепції реформування вищої освіти входить до кола наукових інтересів таких визначних вітчизняних фахівців, як В. Андрущенко, М. Згуровський, К. Левківський, В. Луговий, В. Козаков, К. Корсак, В. Кремень, В. Огнев'юк, С. Ніколаєнко, М. Степко, Т. Фініков та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— дослідити діяльність органів державного управління щодо запровадження інноваційного змісту і функцій вищої освіти;

— проаналізувати інноваційні процеси у вищій освіті України;

— розкрити основні напрями державного управління структурною перебудовою вищої освіти в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Реформування галузі потрібно було негайно поглиблювати, насамперед, глибоко переосмислити зміст навчального процесу. Вести вузівську підготовку за старими стандартами сьогодні було вже не тільки неможливо, а й злочинно. Світ став іншим, ніж 15—20 років тому. В ньому змінились наукові й технічні, соціальні — політичні пріоритети. Люди інакше живуть і думають, працюють і виховують дітей. Ми ж продовжували рухатись за інерцією, заспокоюючи себе національно-державотворчими гаслами, ринково-демократичною фразеологією, Європейським вибором й ілюзією щодо того, що наша вища освіта в минулому була, нібито, чи не найкращою в світі.

Модернізація системи вищої освіти в Україні (Закон "Про вищу освіту" та ряд нормативних актів Міністерства освіти і науки) мала деякі спільні ознаки з Болонським процесом, але за більшістю напрямів вона йому не відповідала. Це було пов'язано з тим, що вихідні концепції такої модернізації не були зорієнтовані на інтегрування національної системи освіти в Європейський простір. Вони більшою мірою мали "внутрішній" характер і переважно зводилися до "прилаштування" системи вищої освіти до нових внутрішніх реалій. На сучасному етапі концепцію реформування змісту освіти слід було докорінно переглянути і створити програму послідовного її зближення з європейським освітнім і науковим простором.

При розробці нової парадигми змісту освіти дуже важливим було врахувати те, наскільки вона буде пов'язана з практикою, забезпечена предметним і аксіологіч-

ним змістом, наскільки буде затребувана державою і суспільством, що вимагав чинний Закон України "Про вищу освіту". Мова йшла, насамперед, про формування нової еліти — інтелектуальних і духовних лідерів нації [9, с. 63], інтелектуалізацію внутрішнього середовища, яке забезпечило б соціальне замовлення на результати науково-педагогічної творчості й органічне входження України у європейське освітнє поле. Звідси першочерговим завданням державного керівництва розвитком вищої освіти в Україні стало оновлення її змісту, впровадження ефективних педагогічних технологій, створення нової системи методичного та інформаційного забезпечення вищої школи.

Розробка нової концепції змісту освіти, навчання та професійної підготовки фахівців всіх освітньо-кваліфікаційних рівнів стали основними напрямками наукової, науково-організаційної та науково-методичної діяльності Науково-методичного центру вищої освіти МОН України. Модернізація вищої освіти в сучасних умовах потребувала створення такої концепції її розвитку, яка виходила б за межі звичайних уявлень про шляхи розвитку вищої освіти. У рамках колишніх підходів, екстраполюючи колишні способи вирішення проблем, обмежуючись локальними нововведеннями в окремих ланках, неможливо було створити дієву концепцію розвитку вищої освіти. Можливий лише один шлях — інноваційний, який отримав останніми роками розвиток у багатьох розвинутих країнах світу [5, с. 190; 8, с. 33]. Інноваційний шлях розвитку вищої освіти означає перехід від спонтанних, періодичних нововведень до нововведень як способу існування системи, що продукує сама вища школа та який виступає основою її цілеспрямованого, контрольованого і керованого розвитку.

Інноваційний шлях розвитку вищої освіти України на сучасному етапі — єдиноможливий варіант забезпечення її нової ролі як системи, що створює зону випереджального розвитку для всього соціального організму. Ознаками інноваційно-освітньої системи є, зокрема, нова ідеологія освіти, а саме — перехід від простого передавання знань викладача студентові до розвитку особистості, активізації її творчої роботи, здатності індивіда до гнучкої, самонастроюваної діяльності; розробляння регіональних освітніх концепцій і програм відповідно до етнокультурних, культурно-історичних особливостей та об'єктивної заданої суспільної потреби в кадрах з урахуванням ринку праці. Виходячи з цього, МОН України головними механізмами реалізації пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти визначило такі функції, як гуманізація, гуманітаризація, фундаменталізація, демократизація, міжнародна інтеграція і інноваційний менеджмент [6, с. 12]. Ці складові можливої й необхідної модернізації освіти тісно взаємопов'язані між собою.

Як один з найбільш пріоритетних напрямів інноваційного розвитку і вдосконалення вищої освіти Міністерство освіти і науки Академія педагогічних наук України визначили міжнародне співробітництво. На міжурядовому рівні було підписано 128 угод різного рівня з іноземними партнерами із 60 країн світу. У рамках програми Європейського Союзу ТЕМПУС реалізовано 126 проектів із загальним бюджетом понад 27 мільйонів євро [3]. Творче використання міжнародного досвіду дає можливість зорієнтувати зміст навчання, а відповідно і зусилля студента на формування базових знань з кожного предмета, фундаментальних законів, понять, зблизити навчання до практичного життя, формувати творчий

підхід, самостійність мислення, уміння застосувати вивчене у вищому навчальному закладі в практичній діяльності. При цьому виходили з того, що вчитель — не той, хто навчає, а той, у кого вчаться, і відповідно студент — не той, кого навчають, а той, хто сам вчиться. Лише за такого розуміння організації процесу навчання можливо буде забезпечити життєпридатність випускників, їх конкурентоспроможність не тільки в нашій країні, а й на світовому ринку праці.

Для більш ефективного й результативного розвитку процесу гуманітаризації вищої школи необхідно було зруйнувати "бар'єр", що відділяє природничі й технічні науки від гуманітарних, подолати нерозуміння між природознавцями і гуманітаріями [7, с. 20]. З ініціативи МОН України в збереженні та примноженні кількісно спеціальностей технічного напрямку було інтегровано класичні фундаментальні та гуманітарні цикли, включаючи педагогіку, політологію, соціологію, охорону навколишнього середовища та ін, згідно навчальних планів європейських університетів [4, с. 64]. На наше глибоке переконання, тільки за таких умов зміст і характер професійної діяльності майбутніх інженерів відповідатиме логіці науки і техніки, логіці суспільного розвитку, а не суперечитиме їй.

Гуманітаризація в освіті спрямовується не лише на формування гуманістичних взаємин між учасниками навчально-виховного процесу, перетворення студента із об'єкта в суб'єкт навчання, а й повинна передбачати: максимальне наближення вивчення кожної навчальної дисципліни до майбутніх потреб студентів, оптимальне поєднання і узгодження викладання гуманітарних дисциплін з природничо-математичними та професійно орієнтованими. Вирішити це завдання допомагає фундаменталізація вищої освіти, яка у світлі нової освітньої парадигми набуває дещо іншого сенсу й включає до числа фундаментальних науки про людину і суспільство. Фундаменталізація як один із найважливіших напрямів модернізації освіти передбачає швидке просування в систему вищої школи останніх досягнень фундаментальної науки, передусім тих, що мають загальнонаукове значення і сприяють формуванню у людей цілісного світорозуміння та наукових методів мислення. За підрахунками фахівців, обсяг знань на межі ХХ—ХХІ ст. збільшився в 15—25 разів, а в останній третині ХХ століття інтенсифікація цього процесу привела до збільшення порівняно з попереднім періодом більш як у 150 разів [2, с. 4], що вплинуло на поглиблення фундаменталізації вищої освіти, без якої не можна уявити сучасне світорозуміння. Фундаменталізація освіти стала відповіддю на виклик глобалізації і водночас умовою зростання суспільства, нації і держави. Отже, МОН України повинно було так налагодити навчальний процес, щоб він розгортався на основі найновіших надбань сучасної науки, культури і соціальної практики, мав випереджальний характер, формував самостійне творче мислення, вольові здібності особистості. Але, на жаль, через недостатню кількість і незузгодженість наукових досліджень з проблемами фундаменталізації професійної підготовки цей процес відбувається досить повільно. Зокрема, на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України та загальних зборах Академії педагогічних наук України 2000 р. було відзначено: "Стає все більш очевидним, що у змісті освіти є багато дріб'язкового матеріалу, який відволікає від головного, а то й просто дублює шкільні програми. Маємо вийти за ці межі і стати на шлях фундаменталізації освіти"

[7, с. 20].

На жаль, невирішеними залишаються проблеми фундаменталізації професійної підготовки спеціалістів певних профілів. Бо, незважаючи на важливість дослідження згальнотеоретичних засад, цей процес відбувається по-різному для спеціальностей різних профілів. Найбільша увага приділяється питанням фундаменталізації інженерної підготовки, значно менше — медичної, педагогічної. Розмірковуючи про перспективи розвитку системи освіти, слід відзначити, що фундаменталізація та диференціація освіти як два взаємозалежні явища покликані суттєво підвищити її якість відповідно до потреб і можливостей завтрашнього дня.

Сьогодні стає все очевиднішим, що нам потрібні спеціалісти широкого профілю, і така потреба зумовлена, з одного боку, закономірностями розвитку самої науки, а з другого, — тенденціями суспільного розвитку. Зростання наукоємності усіх сфер людської життєдіяльності, перетворення інформації на основний товар висуває нові вимоги до рівня підготовки спеціалістів. За даними фахівців, у науці знання подвоюються кожні десять років, а в деяких галузях ще швидше: в генетиці — за два роки, в ядерній фізиці й космонавтиці — за півтора року. Багато знань швидко стають застарілими. Наприклад, значна частина знань, які знадобляться інженеру через 5—8 років, ще не відомі й не можуть бути передані в навчальному процесі. У різних сферах діяльності все частіше потрібна не кваліфікація, а компетентність, яку можна розглядати у вигляді своєрідної суми навичок, характерних особистостей, які об'єднують кваліфікацію, соціальні поведінкові характеристики, здатність працювати в колективі, співвідносити свої дії з інтересами інших, ініціативність і готовність до ризику. До того ж випускник вищого навчального закладу повинен уміти орієнтуватись у зростаючому потоці інформації, мати навички спілкування, бути готовим до самостійності в прийнятті рішень та відповідальності за їх наслідки.

З огляду на ці обставини необхідно було переорієнтувати освітній процес з екстенсивної моделі, що зводиться до передачі об'єкта певної суми готових знань, на інтенсивну модель, в основі якої лежить формування здатності до самоосвіти, розвитку творчого потенціалу майбутнього фахівця.

З огляду на вибір України інноваційної моделі розвитку своєї економіки, вищим навчальним закладам разом з академічними інститутами необхідно організувати підготовку менеджерів з інноваційної діяльності на основі попереднього вивчення рівня творчої обдарованості, наявності лідерських, організаторських здібностей, розробити необхідні програмні, методичні та навчальні матеріали з базових дисциплін, які формують знання в галузі менеджменту інноваційної діяльності, зокрема із: маркетингу інноваційних продуктів; інноваційного менеджменту; творення, використання й захисту інтелектуальної власності; управління й інвестування інноваційних проєктів та програм; комерціалізації результатів науково-технічних розробок [1].

Постійний моніторинг, що здійснює департамент вищої освіти МОН України, свідчить, що в змісті вищої освіти ще є багато дріб'язкового матеріалу, який не тільки відволікає від головного, а й просто дублює шкільні програми. Більше того, значне зростання обсягу знань робить проблематичною модель розвитку на-

вздогін, до якої підштовхує сучасна ситуація. Для ефективної модернізації вищої освіти слід забезпечити широкий вибір освітніх програм і профілів спеціалізації, усунути з практики роботи навчальних закладів одноманітність та уніфікацію у змісті та методах навчання, розширити права автономії вузів у розв'язанні академічних проблем.

Слід забезпечити безперервність навчального процесу за більшістю напрямів підготовки, їхню взаємоузгодженість. Це підвищить ефективність усього навчального процесу, посилить мотиваційні аспекти у виборі професії, навчанні молоді, в отриманні другої освіти чи підвищенні кваліфікації, стабілізує конкурсну ситуацію та контингент тих, хто навчається, у взаємопов'язаних навчальних закладах.

ВИСНОВКИ

Структурне реформування системи підготовки кадрів з вищою освітою, на наш погляд, має відбуватися за такими напрямками: удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази з питань підготовки і перепідготовки спеціалістів різних напрямів, оптимізація мережі та чисельності особового складу ВНЗ у межах єдиної системи вищої освіти МОН України, матеріально-технічного та фінансового забезпечення підготовки фахівців, приведення змісту освіти у відповідність із державними стандартами вищої освіти, сучасних потреб та міжнародного досвіду підготовки кадрів, застосування інноваційних педагогічних технологій, створення умов для розвитку, саморозвитку, самореалізації випускників вузів, проведення державної акредитації ВНЗ за новими напрямками та спеціальностями підготовки фахівців.

Література:

1. Закони України. Офіційне видання / Ред. колегія А.Ф. Опришко (голова), Є.В. Горьовий, А.І. Осауленко, М.О. Теплюк, П.А. Чеберяк, О.І. Ющик. — К., 1997. — Т.10. — 336 с.
2. Про проведення експерименту щодо впровадження професійно-орієнтованих програм вищої освіти: Наказ МОН України № 152 від 06. 03. 2006 р. // Інформ. зб. МОН України. — 2006. — № 13—14. — С. 3—5.
3. Рішення колегії МОН України від 27. 02. 2004. Про підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника розвитку та інтеграції в європейське співтовариство // Інформ. зб. МОН України. — 2004. — № 7. — С. 3—15.
4. Бурлакова О. Розвиток ступеневої освіти у відповідності до вимог Болонської конвенції // Наука і освіта. — 2006. — № 1—2. — С. 63—65.
5. Волович В. Болонський процес і нова парадигма освіти в Україні // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2004. — № 4. — С. 189—199.
6. Нароцький О. Вища школа України в умовах трансформації суспільства. — Харків: Основа, 2000. — 240 с.
7. Онкович Г. Осучаснення змісту гуманітарної освіти — нагальна вимога сьогодення // Вища освіта України. — 2005. — № 2. — С. 19—27.
8. Фініков Т. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна. — К.: Таксон, 2002. — 176 с.
9. Щербань П. Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді // Вища освіта України. — 2005. — № 4. — С. 62—67. *Стаття надійшла до редакції 15.11.2010 р.*